

Айдарова М.Д., Эргешали к Айчүрөк, Эргешали к Актилек

УЛУТТУК БААЛУУЛУКТАРДЫН ЖАНА САЛТТЫК КОЛ ӨНӨРЧҮЛҮКТҮН
ПЕДАГОГИКАЛЫК ЖАНА ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫК ИЗИЛДӨӨЛӨРДӨГҮ
МҮНӨЗДӨЛҮШҮ

Айдарова М.Д., Эргешали к Айчүрөк, Эргешали к Актилек.

ХАРАКТЕРИСТИКА НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ И ТРАДИЦИОННЫХ
РЕМЕСЕЛ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ И ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКИХ
ИССЛЕДОВАНИЯХ

Aidarova M., Ergeshali kzy Aychurok, Ergeshali kzy Aktilek

CHARACTERISTICS OF NATIONAL VALUES AND TRADITIONAL CRAFTS
IN PEDAGOGICAL AND ETHNOPEDAGOGICAL RESEARCH

УДК: 377.034

Бул макалада улуттук баалуулуктардын жана кыргыздын салттык кол өнөрчүлүгүнүн педагогикалык жана этнопедагогикалык изилдөөлөрдөгү мүнөздөлүшү жана салттык кол өнөрчүлүктүн адамзат маданиятынын уникалдуу аспектиси экендиги, ал муундан муунга өтүп келе жаткан ар кандай искусствону, көндүмдөрдү жана салттарды камтый тургандыгы талдоого алынды. Салттык кол өнөрчүлүктү изилдөө педагогикада дагы, этнопедагогикада дагы маанилүү ролду ойнойт, анткени ал, адамзат маданиятынын ар түрдүүлүгүн жана байлыгын түшүнүүгө жардам берет, ошондой эле, окуучулардын чыгармачыл жана практикалык көндүмдөрүн өркүндөтөт. Макалада биз салттык кол өнөрчүлүктү изилдөөнүн маанисин, анын педагогикалык процесстеги ролун, окутуунун методдорун жана ыкмаларын, ошондой эле, окуучулардын инсандык өнүгүүсүнө тийгизген таасирин карап чыгып, унутулуп бара жаткан кол өнөрчүлүктү жандандырып, жаштарга үйрөтүп, өнүктүрүү жолдору анализденди.

Ачкыч сөздөр: улуттук баалуулук, салттык кол өнөрчүлүк, педагогика, этнопедагогика, маданий мурас, элдик педагогика, инсандык өнүгүү.

В данной статье проанализирована характеристика национальных ценностей и кыргызского традиционного ремесла в педагогических и этнопедагогических исследованиях, а также уникальность традиционного ремесла как уникального аспекта человеческой культуры, включающего в себя различные искусства, навыки и традиции, передаваемые из поколения в поколение. Изучение традиционных ремесел играет важную роль как в педагогике, так и в этнопедагогике, поскольку оно, в свою очередь, помогает понять разнообразие и богатство человеческой культуры, а также развивает творческие и практические навыки учащихся. В статье мы рассмотрели важность изучения традиционных ремесел, их роль в педагогическом процессе, методы и приемы обучения, а также их влияние на личностное развитие учащихся и проанализировали способы, с помощью которых можно возродить забытые ремесла, научить и развить молодежь.

Ключевые слова: национальная ценность, традиционные ремесла, педагогика, этнопедагогика, культурное наследие, народная педагогика, развитие личности.

This article analyzes the characteristics of national values and Kyrgyz traditional crafts in pedagogical and ethnopedagogical research, as well as the uniqueness of traditional crafts as a unique aspect of human culture, including various arts, skills and traditions passed on from generation to generation. The study of traditional crafts plays an important role in both pedagogy and ethnopedagogy, as it, in turn, helps to understand the diversity and richness of human culture, as well as develops students' creative and practical skills. In the article, we examined the importance of studying traditional crafts, their role in the pedagogical process, teaching methods and techniques, as well as their impact on the personal development of students and analyzed the ways in which forgotten crafts can be revived, taught and developed by young people.

Keywords: national value, traditional crafts, pedagogy, ethnopedagogy, cultural heritage, folk pedagogy, personal development.

Улуттук баалуулук түшүнүгү дүйнө элдеринин негизги көрөңгөсүн жана адамзат маданиятынын ар түрдүүлүгүн, байлыгын, уникалдуулугун түшүндүрөт. Белгилүү бир этникалык коомчулук тарабынан таанылган баалуулуктар, ырым-жырымдар, үрп-адаттар, каада-салттар жана жүрүм-турум үлгүлөрү – анын курамдык семантикалык элементтери деп аталат.

Улуттук баалуулуктар – баалуулук мамилелеринин тарыхый өзгөрүлмө натыйжасы катары каралат,

баалоо актысында ишке ашат жана социалдык норма түрүндө бекитилет.

Заманбап изилдөөчүлөр баалуулуктарды изилдөөнүн бир нече деңгээлин жана алар жөнүндө маалымат булактарын аныкташат:

-жеке маалыматтар – адамдар өздөрүнүн баалуулуктарын сүрөттөйт жана тандашат;

-жүрүм-турумду тандоо – табигый же лабораториялык экспериментте баалуулукка байланыштуу жүрүм-турумдагы айырмачылыктар каралат;

-маданий-социалдык структуралар – түрдүү маданий продуктулар

адамдардын жана коомдордун топторунун баалуулук тандоолорунун чагылдырылышы катары каралат;

– коомдук өз ара аракеттенүү – коомдо эмне баалуу же баалуу эмес

экендигин байкоо жана социалдык баалуулуктар боюнча маалыматтарды берет.

Улуттук баалуулуктун бир элементи катары – салттык кол өнөрчүлүк эсептелет.

Салттык кол өнөрчүлүк адамзат маданиятынын ажырагыс бөлүгү болуп саналат жана белгилүү бир жамааттын же этникалык топтун уникалдуу салттарын, тарыхын жана баалуулуктарын чагылдырат. Салттык кол өнөрчүлүктү үйрөнүү бир нече себептерден улам чоң мааниге ээ:

- Маданий мурастарды сактоо: ар бир салттык кол өнөрчүлүк
- муундан муунга өтүп келе жаткан каада-салттардын, билимдердин жана көндүмдөрдүн байлыгын алып жүрөт. Бул кол өнөрчүлүктү изилдөө жана сактоо жамааттын маданий мурасын жана инсандыгын сактоого жардам берет, каада-салттар менен баалуулуктар улана берет;
- Чыгармачылык жана практикалык көндүмдөрдү өнүктүрүү: салттык
- кол өнөрчүлүк окуучуларда кол менен иштөө, фантазия, чыгармачылык, эстүүлүк жана тырышчаактык сыяктуу чыгармачыл жана практикалык көндүмдөрдү өнүктүрөт. Бул көндүмдөр азыркы дүйнөдө чоң мааниге ээ жана жашоонун ар кандай тармактарында колдонулушу мүмкүн;
- Маданий ар түрдүүлүктү түшүнүү: маданий кол өнөрчүлүктү изилдөө
- бизге адамзат маданиятынын ар түрдүүлүгүн ачууга, ар кандай жамааттардын жана этностордун уникалдуу өзгөчөлүктөрүн түшүнүүгө мүмкүндүк берет. Бул толеранттуулукту, урматтоону жана башка маданияттарга кызыгууну өрчүтүп, стереотиптер жана бейкалыс пикирлер менен күрөшүүгө жардам берет;
- Салттуу билимдерди сактоо: көптөгөн салттык кол өнөрчүлүк кылымдар бою жамааттар тарабынан топтолгон салттуу билимге жана акылмандыкка негизделген. Бул кол өнөрчүлүктү изилдөө бул билимди сактап калууга жана келечек муундарга өткөрүп берүүгө, алардын үзгүлтүксүздүгүн жана баалуулугун камсыз кылууга мүмкүндүк берет [5]

Педагогика илими жана этнопедагогика илими – бул окутуу жана тарбиялоо процесстерин изилдөө менен байланышкан эки тармак.

Педагогика илими окутуунун жалпы принциптерине жана методдоруна басым жасаса, этнопедагогика илими белгилүү маданий жана этникалык каада-салттардын контекстинде билим берүү практикасын изилдейт [5].

Салттык кол өнөрчүлүктү изилдөө педагогикада да, этнопедагогикада да маанилүү жана көп кырдуу ролду ойнойт, билим берүү процессин байытат жана окуучулардын инсандык өнүгүүсүнө өбөлгө түзөт. Салттык кол өнөрчүлүктү педагогика илиминде изилдөө төмөнкүдөй өзгөчөлүктөрдү өз ичине камтыйт.

Практикалык көндүмдөрдү өнүктүрүү: педагогикада салттык кол өнөрчүлүк практикалык көндүмдөрдү жана көндүмдөрдү өнүктүрүү каражаты катары колдонулат. Окуучулар ар кандай материалдар, инструменттер жана техникалар менен иштөөгө, моторикасын, сергектигин жана туруктуулугун өнүктүрүүгө мүмкүнчүлүк алышат. Кол өнөрчүлүктү практикалык изилдөө мейкиндик ой жүгүртүүсүн, фантазияны жана көйгөйлөрдү чечүүгө чыгармачылык мамилени өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт.

Чыгармачыл ой жүгүртүүгө түрткү берүү: салттык кол өнөрчүлүк чыгармачыл ой жүгүртүүгө орун берет жана чыгармачыл ой жүгүртүүгө түрткү берет. Окуучулар формалар, түстөр, текстуралар менен эксперимент жасап, уникалдуу бөлүктөрдү түзө алышат. Бул процесс фантазияны, чыгармачылыкты жана инновациялык жөндөмүн өркүндөтөт.

Башка сабактар менен интеграциялоо: салттык кол өнөрчүлүктү изилдөө тарых, география, адабият жана искусство сыяктуу башка сабактар менен интеграцияланышы мүмкүн. Бул студенттерге маданиятты жана салттарды кеңири контекстте үйрөнүүгө, коомдун ар кандай аспектилеринин ортосундагы байланыштарды түшүнүүгө мүмкүндүк берет. Мисалы, белгилүү бир кол өнөрчүлүктүн өнүгүү тарыхын изилдөө ошол кездеги социалдык жана экономикалык шарттарды изилдөө менен

айкалыштырылышы мүмкүн.

Маданияттар аралык компетенцияны өнүктүрүү: салттык кол өнөрчүлүктү изилдөөнү камтыган педагогикалык изилдөөлөр окуучулардын маданияттар аралык компетенциясын өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт. Алар башка маданияттарды баалоого жана урматтоого, алардын каада-салттарын жана үрп-адаттарын түшүнүүгө үйрөнүшөт. Бул толеранттуулукту, ачыктыкты жана башка маданий жамааттардын адамдары менен өз ара аракеттенүү жөндөмүн өрчүтүүгө жардам берет [6].

Салттык кол өнөрчүлүктү этнопедагогика илиминде изилдөө болсо төмөнкүдөй өзгөчөлүктөрдү өз ичине камтыйт.

Маданий мурастарды сактоо жана өткөрүп берүү: этнопедагогикада маданий кол өнөрчүлүк этникалык топтордун жана жамааттардын маданий мурастарын сактоонун жана өткөрүп берүүнүн негизги элементи болуп саналат. Кол өнөрчүлүктү изилдөө салттуу билимдерди, көндүмдөрдү жана баалуулуктарды муундан муунга өткөрүп берүүгө мүмкүндүк берет. Бул маданий каада-салттардын инсандыгын жана үзгүлтүксүздүгүн сактоого жардам берет, алардын заманбап дүйнөдө жашоосун жана өнүгүшүн камсыз кылат.

Билим берүү практикасын түшүнүү: этнопедагогикада салттык кол өнөрчүлүктү изилдөө ар кандай маданияттарда колдонулган уникалдуу окутуу жана тарбиялоо ыкмаларын изилдөөгө мүмкүндүк берет. Ар бир этникалык топтун билим жана көндүмдөрдү берүү салты бар, алар үстөмдүк кылган педагогикалык практикадан айырмаланышы мүмкүн. Бул тажрыйбаларды түшүнүү билим берүү ыкмаларынын ар түрдүүлүгүн жана алардын инсандык өнүгүүгө тийгизген таасирин түшүнүүгө жардам берет.

Маданий баалуулуктарды изилдөө: салттык кол өнөрчүлүк жамааттын маданий баалуулуктары жана ишенимдери менен тыгыз байланышта. Кол өнөрчүлүктү үйрөнүүдө окуучулар терең мааниге ээ болгон символдор, ырым-жырымдар жана каада-салттар дүйнөсүнө сүнгүп киришет. Бул жаратылышты урматтоо, жамаат, руханият жана муундардын байланышы сыяктуу маданий баалуулуктарды түшүнүүгө өбөлгө түзөт.

Этникалык иденттүүлүктү өнүктүрүү: өз этникалык тобунун маданий кол өнөрчүлүгүн изилдөө этникалык иденттүүлүктүн өнүгүшүнө жана алардын маданияты менен сыймыктануу сезимине өбөлгө түзөт. Окуучулар өз салттарынын уникалдуулугун жана баалуулугун түшүнүшөт, бул өзүн-өзү таанууну жана өзүн-өзү сыйлоону бекемдөөгө жардам берет. Бул глобалдашуу жана миграция шарттарында маданий өзгөчөлүктү сактоо үчүн өзгөчө маанилүү [6].

Жалпысынан педагогикада жана этнопедагогикада маданий кол өнөрчүлүктү изилдөө практикалык жана чыгармачылык көндүмдөрдү өнүктүрүүдө, маданияттар аралык компетенттүүлүктө, маданий мурастарды сактоодо жана ар кандай этностордун билим берүү тажрыйбаларын түшүнүүдө маанилүү ролду ойнойт. Ал инсанды өнүктүрүүгө, башка маданияттарга ачыктыкка жана этникалык иденттүүлүктү бекемдөөгө өбөлгө түзөт.

Педагогика илиминде салттык кол өнөрчүлүктү окутуунун ыкмалары жана мамилелери иликтөөгө алынып, салттык кол өнөрчүлүктү үйрөтүүдө колдонула турган бир нече ыкмалар жана мамилелер аныкталган. Аларды талдап карасак:

* Практикалык ыкма: бул ыкма окуучулардын кол өнөрчүлүк буюмдарын жасоо процессине түздөн-түз катышуусуна багытталган. Бул практика, эксперимент жана конкреттүү көндүмдөрдү жана ыкмаларды өздөштүрүү аркылуу үйрөнүүнү камтыйт. Практикалык ыкма моториканы, фантазияны жана чыгармачыл ой жүгүртүүнү өркүндөтөт;

* Маданияттар аралык мамиле: маданий кол өнөрчүлүктү окутууга маданияттар аралык мамиле ар кандай маданий каада-салттарды жана тажрыйбаларды изилдөөнү жана салыштырууну камтыйт. Ал студенттерге ар кандай маданияттардын ар түрдүүлүгүн жана жалпылыгын түшүнүүгө жардам берет, толеранттуулукту жана башка каада-салттарды сыйлоону өрчүтөт;

* Тарыхый мамиле: тарыхый мамиле маданий кол өнөрчүлүктү анын өнүгүшү жана тарых бою өзгөрүшү контекстинде изилдөөгө мүмкүндүк берет. Бул белгилүү бир кол өнөрчүлүктүн каада-салттарына жана практикасына тарыхый окуялардын, социалдык өзгөрүүлөрдүн жана маданий өз ара аракеттенүүлөрдүн таасирин түшүнүүгө жардам берет;

* Интеграцияланган мамиле: интеграцияланган мамиле маданий кол өнөрчүлүктү окутуунун тарых, география, адабият жана искусство сыяктуу башка сабактар менен айкалышын билдирет. Бул ыкма маданий кол өнөрчүлүктү кеңири контекстте үйрөнүүгө жана окуучулардын дисциплиналар аралык көндүмдөрүн өнүктүрүүгө мүмкүндүк берет [5].

Салттык кол өнөрчүлүктү изилдөө студенттердин инсандык өнүгүүсүнө оң таасирин тийгизет. Алып карасак:

* Чыгармачылык көндүмдөрдү өнүктүрүү: маданий кол өнөрчүлүк окуучуларга ар кандай материалдар, формалар жана ыкмалар менен эксперимент жүргүзүүгө мүмкүндүк берүү менен чыгармачылык көндүмдөрдү жана фантазияны өнүктүрөт. Бул чыгармачыл ой жүгүртүүнү жана инновацияга жөндөмдүүлүктү өркүндөтөт;

* Мотор көндүмдөрүн өркүндөтүү: маданий кол өнөрчүлүктү практикалык үйрөнүү майда жана одоно моториканы, кыймылды координациялоону жана эстүүлүктү өнүктүрүүгө жардам берет. Бул кичинекей балдар үчүн өзгөчө маанилүү;

* Толеранттуулукту жана сый-урматты калыптандыруу: башка элдердин маданий кол өнөрчүлүгүн изилдөө толеранттуулукту жана башка маданияттарга жана каада-салттарга болгон сый-урматты өрчүтөт. Окуучулар ар түрдүүлүктү баалоого жана ар кандай жамааттардын уникалдуу өзгөчөлүктөрүн түшүнүүгө үйрөнүшөт;

* Сыймыктануу жана иденттүүлүк сезимин өнүктүрүү: өз этникалык топтун же жамааттын маданий кол өнөрчүлүгүн үйрөнүү окуучулардын сыймыктануу сезимин жана инсандыгын калыптандырууга жардам берет. Алар өз каада-салттарын баалоону жана алардын азыркы дүйнөдөгү маанисин түшүнүүнү үйрөнүшөт [3].

Дүйнө жүзү боюнча педагогикада жана этнопедагогикада салттык кол өнөрчүлүктү изилдөөнүн көптөгөн ийгиликтүү мисалдары бар:

Канададагы "Маданий мурас" программасы: Канадада жергиликтүү элдердин маданий салттарын жана кол өнөрчүлүгүн изилдөөгө жана сактоого багытталган "Маданий мурас" программасы бар. Программа токуу, жыгач оюу жана мончок жасоо сыяктуу салттуу кол өнөрчүлүктү үйрөтүүнү, ошондой эле жергиликтүү элдин тарыхын жана маданиятын үйрөнүүнү камтыйт.

Ганадагы искусство жана кол өнөрчүлүк мектеби: Ганада токуу, карапа жасоо жана маска жасоо сыяктуу салттуу африкалык кол өнөрчүлүк боюнча программаларды сунуш кылган искусство жана кол өнөрчүлүк мектеби бар. Мектеп маданий мурастарды сактоого жана окуучулардын чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт.

Россиядагы маданий борборлор: Россияда карапа, жамаачы, сайма жана жыгач оюу сыяктуу салттуу кол өнөрчүлүк боюнча программаларды сунуш кылган көптөгөн маданий борборлор бар. Бул борборлор маданий мурастарды сактоого жана ар кандай курактагы адамдардын чыгармачылык жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө көмөктөшөт ("Этномир" маданий борбору, "Русский дом" салттуу маданият борбору).

Салттык кол өнөрчүлүктү изилдөө педагогикада жана этнопедагогикада маанилүү ролду ойнойт, бул бизге адамзат маданиятынын ар түрдүүлүгүн жана байлыгын түшүнүүгө жана окуучулардын чыгармачылык жана практикалык көндүмдөрүн өнүктүрүүгө мүмкүндүк берет. Маданий кол өнөрчүлүктү окутуунун методдору жана ыкмалары окуучулардын ар кандай компетенцияларын өнүктүрүүгө көмөктөшүүчү практикалык, маданияттар аралык, тарыхый жана интеграцияланган ыкмаларды камтыйт.

Салттык кол өнөрчүлүктү изилдөөнүн ийгиликтүү мисалдарын дүйнө жүзү боюнча табууга болот. Алып карасак, жергиликтүү маданий мурастарды сактоо программаларынан баштап, чыгармачыл көндүмдөрдү жана маданий салттарды түшүнүүнү жайылтуучу искусство жана кол өнөрчүлүк мектептерине чейин изилдөөнүн ийгиликтүү мисалдары бар.

Педагогикада жана этнопедагогикада салттык кол өнөрчүлүктү изилдөөнү андан ары өнүктүрүү үчүн төмөнкүдөй практикалык сунуштар сунушталат:

- Бул билимдин жаштар арасында жеткиликтүүлүгүн жана популярдуулугун камсыз кылуу үчүн мектептердин жана университеттердин окуу программаларына маданий кол өнөрчүлүктү изилдөөнү кошуу;
- Окутуунун аныктыгын жана маданий шайкештигин камсыз кылуу үчүн ар кандай этникалык топтор жана жамааттар менен кызматташууну уюштуруу;
- Заманбап технологияларды жана медианы маданий кол өнөрчүлүктү жайылтуу жана ар кайсы региондордогу адамдар үчүн билим алуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу;
- Салттуу кол өнөрчүлүктү сактоо жана өнүктүрүү боюнча демилгелерди колдоо, анын ичинде маданий борборлорду, музейлерди жана маданий мурастарды сактоо программаларын түзүү.

Бул сунуштарды биз өзүбүздүн илимий изилдөөбүздө да жетекчиликке алып, аймактагы салттык кол өнөрчүлүк боюнча көйгөйлөрдү чечүүдө практикалык иштер аткарылат.

Адабияттар:

1. Алимбеков А. Кыргыз эл педагогикасындагы адеп тарбиясы. – Бишкек, 2018-ж.
2. Алимбеков А. Кыргыз эл педагогикасындагы эстетикалык тарбия. – Бишкек, 2023-ж.
3. Алимбеков А. “Кыргыз этнопедагогикасы”. – Бишкек, 1996-ж.
4. Асипова Н. А. “Социалдык тарбия”. – Бишкек, 2004-ж.
5. Кравец В. П. Этнопедагогика: учебное пособие. – Москва: 2010-г.
6. Смирнов, С. Д. Педагогика: учебник для бакалавров. – Москва: 2015-г.